

**A helyi identitás kialakulása és az épített
környezet a Baross Gábor telepen (1905-1950)**

Jelige: Cápa

Az identitás

Baross Gábor telep Budapest déli részén Dél-Budán található a XXII. kerületben. Egyik oldalról Budatétény, másik oldalról Nagytétény határolja. Az én dédapán már az 1920-as évektől élt itt, tehát az őseim is jól érezték magukat, ha még mindig itt lakunk. Én azért szeretek itt lakni, mert jó a levegő, kicsi a forgalom, nem olyan zajos a környék. A fák szép nagyra nőttek, sok a zöld növény, a kertek ápoltak, virágosok. Hamar beérünk a belvárosba, de olyan (mintha) kisvárosban élnénk. Jó a közösségi élet is, sok program van lakóhelyünkön amit helyi emberek szerveznek. (...) Én is Baross Gábor telepen szeretném leélni az életemet.

Ezeket a sorokat egy ötödikes fiú vetette papírra egy iskolai feladat keretében. A szöveg, a telep elhelyezésén túl, nem csak a mai barossi identitás fontos pilléreit tartalmazza, hanem megfogalmazza azokat a kritériumokat, amelyek – a közelmúlt kutatási eredményei alapján – a helyi identitást leginkább meghatározzák: a táj vonzását, az infrastrukturális környezetet (pl. közlekedés), az emberi tényezőket.

Az identitásról könyvtárnyi szakirodalom áll a rendelkezésünkre. Foglalkoztak vele (a teljesség igénye nélkül) szociológusok, pszichológusok, történészek, néprajzkutatók; a különböző tudományterületek a saját megközelítésüknek és érdeklődésüknek megfelelően nyúltak a témához, és különböző módon definiálták. Eredetileg Erikson nevéhez köthető a fogalom, akinek a pszichoszociális fejlődésről szóló elméletében a serdülőkorhoz köti az identitást és identitás zavart. *„A fogalom tehát mindössze két-három évtized alatt futotta be látványos „karrierjét.”* – olvashatjuk már 1986-ban.¹

Manuel Castells *Az identitás hatalma* című könyvében szociológusként a következőképpen határozza meg az azonosságtudatot: *„Identitáson társadalmi szereplők esetében az életcélok felépítésének folyamatát értem, valamely kulturális attribútum vagy kulturális attribútumok valamely összefüggő halmaza alapján, ami a célok más forrásaival szemben elsőbbséget élvez.”*² Az előző, célokat és kulturális attribútumokat középpontba helyező meghatározás helyett a szociálpszichológus Susan Fiske a csoporttagságot állítja a középpontba. *„A társas identitás”* – írja – *„az egyén énfogalmának a csoporttagságból származó része, amely tartalmazza a csoporttulajdonságok értékelését, valamint az ideális csoporttulajdonságokra vonatkozó előírásokat.”*³ A szintén pszichológus Pataki Ferenc általánosabban fogalmaz. Ő meghatároz társadalmi részrendszereket, mely alapján elkülönít *„regionális, etnikai-nemzeti, szakmai, politikai-ideológiai, generációs, és egyéb”* csoportokat.

¹PATAKI Ferenc, *Identitás, személyiség, társadalom. Az identitáselmélet vitatott kérdései*, Bp., Akadémiai, 1986 9. o.

²CASTELLS, Manuel, *Az identitás hatalma*, Bp., Gondolat, 2006 (Az információs társadalom klasszikusai, 2. kötet) 28. o.

³Susan T. FISKE, *Társas alapotívumok*, Osiris, Budapest, 2006 559. o.

Az identitás kategóriája abban a metszéspontban van, ahol ezen részrendszerek reprodukciója és az egyén szocializációja találkozik.⁴

Megkerülhetetlen Benedict Anderson Elképzelt közösségek című könyve,⁵ amiben a nemzeti identitást vizsgálja. Véleménye szerint a nemzet egy elképzelt közösség, aminek a legfontosabb ismertetőjegye az, hogy a csoport tagjai nem ismerik egymást, mégis összetartozónak vallják magukat.

Akármelyik irányzatot vesszük alapul, „*abban könnyű egyetértésre jutni, hogy szociológiai szempontból minden identitás konstruált identitás.*” – olvashatjuk Castells összegzését. „*Az igazi kérdés az, hogy az identitások hogyan, miből, ki által konstruálva és mi célból jöttek létre.*”⁶

Egy identitás felépítéséhez nem elég egy közös lakókörnyezet.⁷ Ha mégis létrejön egy helyi identitás, akkor is különböző mértékben érinti a területen lakókat. Az identitás kialakulásának feltétele, hogy

...az embereknek részt kell venniük nem kifejezetten forradalmi jellegű városi (helyi – a szerző) mozgalmakban, amelyeken keresztül felfedezhetik és védelmezhetik közös érdekeiket, valamilyen szinten közös életmód alakul ki, és új célok formálódhatnak.”⁸ Az egy helyen élőket összeköti a közös érdek, egy közös cél, aminek a felismerésével és megvalósításával kialakul egy csoport.⁹

Az identitást nem csak a helyi lakosok konstruálhatják, hanem egy intézmény is. Az államnak például érdeke, hogy az emberek azonosuljanak vele, és így lojálisak legyenek hozzá. Ezért használ saját szimbolikát, aminek a megjelenése a nemzeti címer, a zászló vagy a himnusz. A községek is használnak hasonló eszközöket: a címeren kívül egy falunap vagy a település határában lévő üdvözlő tábla is az identitás erősítésének a részei. Ezek a konstrukciók azonban csak akkor válnak identitássá, ha a társadalmi szereplők magukévá

⁴ PATAKI Ferenc, *Identitás, személyiség, társadalom. Az identitáselmélet vitatott kérdései*, Bp., Akadémiai, 1986, 13. o.

⁵ Benedict ANDERSON, *Imagined communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Verso : London, New York, 2006

⁶ CASTELLS, Manuel, *Az identitás hatalma*, Bp., Gondolat, 2006 (Az információs társadalom klasszikusai, 2. kötet) 29. o.

⁷ Vö.: „a helyi környezetek – önmagukban – nem alakítanak ki sajátos viselkedési mintákat, és ami azt illeti, megkülönböztethető identitást sem.” (CASTELLS, Manuel, *Az identitás hatalma*, Bp., Gondolat, 2006 (Az információs társadalom klasszikusai, 2. kötet) 94. o.)

⁸ CASTELLS, Manuel, *Az identitás hatalma*, Bp., Gondolat, 2006 (Az információs társadalom klasszikusai, 2. kötet) 95. o.

⁹ Vö.: „Csoportok csak abban az esetben jöhetnek létre, ha a potenciális tagoknak eleve olyan érdekeik vannak, amelyeket csak közösen realizálhatnak.” (Olsont idézi CSEPELI György, *Szociálpszichológia*, Bp., Osiris, 2006 410. o.)

teszik az intézmény által meghatározott célokat, amik cselekedeteik mozgatórugójává válnak.¹⁰

A társas identitás célja a szociálpszichológia szerint „*a saját csoport más csoportokénál kedvezőbb értékelése*,” ezáltal pedig az önértékelés megalapozása. Ehhez kell legalább egy másik csoport, és létrejön a „mi” (ingroup) és az „ők” (outgroup).¹¹ A csoport formálódása alatt néhány személy dominánssá válik, kialakulnak a szerepek, megjelennek a csoport vezetői, munkásai vagy ideológusai. Természetesen nem egyszeri folyamatról van szó, hanem folyamatos változáson megy át az azonosságtudat: új és új célok fogalmazódnak meg, új vezetők érkeznek, és más-más csoportnormák, jellemvonások kerülnek előtérbe.¹² Egy-egy helyi csoport céljai között szerepelhet az életkörülmények javítása, a helyi kulturális élet fellendítése, a helyi politikai autonómia, de már egy mozgalom léte is célokat teremt.¹³

Külön figyelmet érdemel az oktatás. A közösségbe való szocializálódás, a csoporton belüli kapcsolatok megalapozásának helye pedig a családon kívül az iskola. „*Az identitás erősítésének folyamata az oktatáson keresztül érheti el a látszólag legkisebb, de hosszú távon a legnagyobb eredményt.*”¹⁴

Ne feledkezzünk meg arról, hogy a lokális identitás elsősorban egy helyhez kötődik. Ez a terület meghatározó szereppel rendelkezik, hiszen ez köti össze a csoport tagjait.

Minden topográfiai helyhez hozzárendelhető egy primer jelentés, ami mindössze annyi, hogy az illető hely bizonyos tevékenységeket lehetővé tesz vagy éppen meggátol. (...) A helynek azonban van egy nehezebben kinyomozható, szimbolikus jelentése is. Az épített környezet – amely alapvetően fizikai környezet – a jelentésadással ennek a szimbolikus világnak egy részévé válik.¹⁵

A csoport területének különböző helyszíneihez az emberek személyes emlékeket, élményeket kötnek, az intézmények épületei a mindennapi élet részeként biztonságot nyújtanak, egy-egy emléktábla vagy szobor pedig a csoport közös múltjára emlékezteti az arra járókat. Az egész terület „otthonává” válik a helyieknek, amiért felelősséget viselnek: fontos

¹⁰ CASTELLS, Manuel, *Az identitás hatalma*, Bp., Gondolat, 2006 (Az információs társadalom klasszikusai, 2. kötet) 29. o.

¹¹ Susan T. FISKE, *Társas alapmotívumok*, Osiris, Budapest, 2006 559. o.

¹² A hódmezővásárhelyi identitás pilléreiről ír Gyáni Gábor: „Az eddiegieken túl a saját szerű etnográfiai tudás szokta felkelteni szélesebb körökben az érdeklődést a város iránt. (...) Kiss Lajos néprajzi művei nélkül ugyanis ma sem lennék teljes tudatában Vásárhely par excellence parasztiségének.” (GYÁNI Gábor, *Történeti ecsetvonások a vásárhelyi identitáshoz*, In: Tiszatáj, 66. évf. 10. sz. 2006. október 56. o.)

¹³ CASTELLS, Manuel, *Az identitás hatalma*, Bp., Gondolat, 2006 (Az információs társadalom klasszikusai, 2. kötet) 95. o.

¹⁴ MÓRICZ János: *A lokális identitás megkonstruálása a Palotanegyedben*, Szakdolgozat, ELTE-BTK, történelem szak, 2011 36. o.

¹⁵ CSÉFALVAY Zoltán, *Térképek a fejünkben*, Budapest, Akadémiai, 1990 90. o.

lesz nekik a környék fejlődése és szépsége. Ezért mondja Cséfalvay Zoltán, hogy „*A helyi identitás fejlesztése a leghatékonyabb és a legolcsóbb települési fejlesztési beruházás.*”¹⁶

Bugovics Zoltán a helyi identitást befolyásoló tényezőket vizsgálta a mai Magyarországon. Tizenkét faktort különített el, amiknek a fontosságára kérdezett rá városi és vidéki közegben. A következő konklúziót vonta le:

Megállapítható, hogy a területi identitás kialakulása és jelenléte elsődlegesen az emberi minőségek által meghatározott kategória. A közvetlen szerelmi, baráti, illetve az ismerősi-szomszédági viszonyok, a helyi, valamint a kulturális-földrajzi határok szerinti közösséghez, a nemzethez tartozás érzése határozza meg a területi identitás intenzitását, minőségét. Szorosan ezt követően az egzisztenciális körülmények is elsődleges befolyást gyakorolnak (...). A mesterséges és természetese környezet esztétikai hatása, a természetföldrajzi tényezők vonzást, érzelmi kötődést meghatározó szerepe szintén erősen hat, főképp tehát esztétikai szempontok a döntők. (...) A kulturális viszonyok értékelése, tehát az emberi viselkedés és környezet kulturáltsági és kulturális színvonalának megítélése a területi identitás minőségének alakulásában kiegyenlített ugyanezen a szinten.¹⁷

A legmeghatározóbb faktorok tehát a társas kapcsolatok, a csoporthoz tartozás érzése és a megélhetési lehetőségek, másodlagos tényezőnek számít pedig a környezet, főleg esztétikai szempontok alapján. A kulturális-művelődési szempontok is fontos szerepet kapnak, a többi faktor nem olyan jelentős.

A továbbiakban egy helyi identitás kialakulását igyekszem bemutatni. A dolgozat vázát a Baross Gábor telep infrastrukturális fejlődése és a telep jelentősebb épületeinek a története adja. Valójában azonban a Bugovics által másodlagos faktorként meghatározott környezeti tényezők mögött meglévő emberi tényezőkre szeretném felhívni a figyelmet. Arra, ahogyan a lakóhely alapján egy csoportba szerveződő emberek közösen lépnek fel szűkebb környezetük élhetőbbé tételéért, és ezért csoportba szerveződnek. Kialakul bennük egy „mi-tudat,” ami néha szemben áll az outgroup-pal, amit legtöbbször a nagytényiek testesítenek meg. Véleményem szerint a helyi identitás kialakulásának egyik mozgatórugója volt, hogy az infrastrukturális fejlesztések legtöbbször csak a telepen lakók egységes fellépésének, csoportba szerveződésének köszönhatték létüket.

A közlekedési lehetőségek és az infrastruktúra után a telep történetének két legfontosabb intézményének, az iskolának és a katolikus templomnak a kiépülését fogom górcső alá venni. Mivel a szakirodalomban keveset írtak Nagytétényről,¹⁸ főleg levéltári

¹⁶ CSÉFALVAY Zoltán, *Térképek a fejünkben*, Budapest, Akadémiai, 1990 90. o.

¹⁷ BUGOVICS Zoltán, *Társadalom, identitás és területfejlesztés. A területi identitás és a regionalitás kapcsolata*, L'Harmattan, Budapest, 2007 233. o.

¹⁸ A fontosabb könyvtári források a *Dokumentumok Budafok-Tétény történetéhez, 1731-1950*, szerk. CZAGA Viktória, GARBÓCZI László, SZABÓ Csaba, Budapest, Budapest Főváros Levéltára, 2002, valamint

forrásokat használtam fel a kutatáshoz. Nagy segítségemre voltak Nagytétény község közgyűlésének jegyzőkönyvei, a Párkányi Ferenc által írt kiadatlan monográfia,¹⁹ valamint a Nagytétényi újság számai. Dolgozatomban a telep alakulásától (1905) Budapesthez csatolásáig (1950) tartó időszakot tekintem át.

A Baross Gábor telep és környéke

A Budapest Lexikon a következőt írja a Baross Gábor telepről: „*Budatétényben a Tétény-Fennsík Duna felőli oldalán az 1900-as évektől kialakult családi házas, kertes település.*”²⁰ Egy másik helyen ezt olvashatjuk a mai XXII. kerületről: „*Ezen belül található a régi önálló települések: Budafok, Budatétény, Nagytétény és Baross Gábor telep.*”²¹ Mindkét állítás téves, ugyanis Baross Budatétény mellett épült ugyan, de közigazgatásilag Nagytétényhez, később Budapesthez tartozott (ld. 1. melléklet). Önálló tehát soha sem volt.

A környék települései a XIX. században főleg borkészítésből éltek. Számon tartották a tétényi bort is, ahogy Promontor (a későbbi Budafok) szintén bortermelő vidék volt. A mai XXII. kerületben több jeles borász tevékenykedett, árujukat pedig főleg Budapesten, illetve külföldön adták el.²² Télen a tétényiek a környékbeli kőbányákban való munkával tettek szert kiegészítő jövedelemre,²³ nyáron pedig a fővárosból vonattal vagy hajóval idelátogató turisták jelentettek megélhetési lehetőséget.²⁴

A változást a filoxérajárvány okozta. Az 1880-as, 90-es évekre „*a hajdan virágzó szőlőkultúrából alig maradt valami.*”²⁵ A szőlőterületek közel tizedrészükre zsugorodtak a századfordulóra,²⁶ az üres területekre pedig gyümölcsösöket telepített a lakosság, valamint a környéken megtelepedő gyárak szívták fel a munkaerőt.

JOÓ Ernő, TÓTH Gábor, *Tétény - Promontor* : Budapest XXII. kerületének története, Bp., Budapest Főváros XXII. kerületi Tanács V. B.

¹⁹ PÁKÁNYI Ferenc, *Tétény monográfiája Baross Gábor telep és a község történetével*, kézirat, 1958

²⁰ *Budapest Lexikon*, Főszerk.: Barna László, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1973. 89. o.

Pince és ürgekutatások Budapest XXII. kerületében. „Előterv.” Készítette a FKFV és a tanácsi szervek. közreműködésével a Földmérő és Talajvizsgáló Vállalat. Bp., kézirat, 1985 7. o.

²² GALGÓCZY Károly, *Pest, Pilis és Solt törvényesen egyesült megye monographiája*, II. köt, Bp., Weizmann, 1877 141. o.

²³ *Dokumentumok Budafok-Tétény történetéhez, 1731-1950*, szerk. CZAGA Viktória, GARBÓCZI László, SZABÓ Csaba, Budapest, Budapest Főváros Levéltára, 2002 25. o.

²⁴ A környék látnivalóiról ld. THIRRING Gusztáv, *Budapest környéke. Gyakorlati kalauz kirándulók, turisták, és a természet kedvelői számára*, Bp., Magyar Turista Egyesület Budapesti Osztálya, 1900

²⁵ JOÓ Ernő, TÓTH Gábor, *Tétény - Promontor* : Budapest XXII. kerületének története, Bp., Budapest Főváros XXII. kerületi Tanács V. B. 179. o.

²⁶ JOÓ Ernő, TÓTH Gábor, *Tétény - Promontor* : Budapest XXII. kerületének története, Bp., Budapest Főváros XXII. kerületi Tanács V. B. 180. o.

A gyümölcsök közül főleg az őszibarack- és mandulatermesztés kapott erőre: a térség az ország egyik legnagyobb őszibarack-termelő körzetévé nőtte ki magát, jelentős részt vállalva Budapest gyümölcshellátásából.

Az ipari fejlődés terén érdemes kiemelni a pezsgőgyárakat Budafokon, Nagytétényben a Magyar Ónműveket (a későbbi Metallochemiát), illetve az 1914-ben megnyíló Magyar Sertéshizlaló és Húsipari Rt. telepét.²⁷ Később a Baross Gábor telep tözsomszedságában lévő területen a hadsereg gyakorlótere terült el, a húszas években pedig a telep életét is meghatározó Hungária Gumigyár települt Nagytéténybe.

Nagytétény fejlődése a századforduló után felgyorsult. A lakosok száma folyamatosan nőtt: a helység 1900-ban 2614 lakossal, 1910-re pedig már 3914 lakossal rendelkezett (ebben már benne vannak az új telep első lakosai is), a negyvenes években pedig elérte a tízezer főt. A község növekvő feladatait mutatja, hogy 1906-ban másodjegyzői állást hoztak létre,²⁸ öt évvel később pedig már két segédjegyzőt fizetett a település.²⁹ A lakosság döntő többsége (1900-ban 1720 fő) német anyanyelvű volt, de arányuk már az 1910-es években 50% alá csökkent, 1930-ra pedig már csak pár százan vallják magukat németnek. 1910-ben ötven községi lakos sikerrel folyamodik a képviselőtestületen keresztül a székesfehérvári püspökhöz annak érdekében, hogy „az istentisztelet, az egyházi beszéd és éneklés nyelve legalább felváltva minden második vasárnapon magyar legyen.”³⁰ A levél írója vázolja a magyar nyelv térnyerésének okait is:

Köztudomású és statisztikailag is kimutatható tény, hogy községünkben a magyartás évről-évre, sőt, napról-napra tért hódít, mert, egyrészt, a mintegy 25 év óta magyar iskolai oktatási nyelv s a fővárossal való közvetlen összeköttetésben álló kereskedéssel foglalkozó egyének üzleti érdeke mintegy szükségszerűleg elő idézte, hogy ma már a község törzslakosságának legalább 90%-a tud és ért magyarul, másrészt, a község fejlődésével és népességének gyarapodásával szinte természetszerűleg összefügg az a tény, hogy ide leteleplő fővárosi és budapesti gyári ipari és hivatali alkalmazottak, valamint cselédség nagyobb része színmagyar, így hogy ma már sokkal több olyan egyén található a községben aki németül egy szót sem ért, de magyarul helyesen tud, mint olyan, aki magyarul nem ért, de németül – helyesebben svábul –tud, mert, ez utóbbi egyének csekély számban csak a községben bennszülött, idősebb főképpen nőnemű lakosság körében találhatók.³¹

²⁷ A sertéstelep történetéről bővebben ld. CSIRE Attila, Dr. GALGÓCZY Lajos, MÉSZÁROS Károly, *Négymillió sertés szállása. A nagytétényi hizlalda 75 éve*, h. n., Mezőgazdasági Könyvkiadó, 1989

²⁸ JK, 1905/73

²⁹ JK, 1911/43

³⁰ JK, 1910/84

³¹ SzfvPL 4569 1529.1910; JK1910.84 (1910.04.19)

A nagytétényi lakosok zömmel a katolikus vallást követték, de a környék egyik legjelentősebb zsidó hitközségét is itt lehetett megtalálni a század elején közel 300 taggal.³² Az izraelita hitközség tagjainak száma azonban folyamatosan csökkent, 1900-ban már a budafoki hitközség számlál több lelket.³³ 1941-ben százötvenen vallják magukat zsidónak, 1949-re pedig – a deportálások következtében – már csak 21 izraelita él a községben.³⁴ A helyüket reformátusok vették át, akik az 1890-es években ugyan még elenyésző számban éltek a községben, 1927-ben viszont már templomot építettek maguknak.

A községben élők öntudatát mutatja egy cikk, ami a Budafok-Tétényi Lapok „Tétényi levelek” című rovatában jelent meg 1909-ben.³⁵ A levél fő mondanivalója, hogy „*a jövő a mienk, nem Budafoké.*” Budafokon kívül más riválisa nem is lehet a községnek a szerző szerint, hiszen „*Kistétény elszórt házakból áll, megközelíteni igen nehéz, (...) a Baross Gábor telep pedig csupa kő.*”

A Baross Gábor telep tőszomszédságában álló Kistétény 1873-ban vált el Nagytéténytől, és 1915-ben változtatta meg a nevét Budatétényre.³⁶ Felmerült az is, hogy anyagi nehézségek miatt visszatérjenek Nagytétényhez, de a képviselőtestület nem fogadta vissza korábbi külterületét. Az országút fölötti domboldalon fekvő településen sok nyaraló állt, többek közt Klauzál Gábor is rendelkezett itt villával.³⁷ A kis község lakóinak a többsége katolikus. 1903-ban alakult az egyházközség, és 1912-ben épült fel a község temploma.³⁸

A mai Dél-Buda fejlődésének a kulcsa Budapest volt. Az egyre növekvő nagyváros közvetlen környezetébe vonzotta az ipari beruházásokat, és hatalmas felvevőpiacot jelentett a mezőgazdaságnak. A város körül lassan kiépült egy vele szorosan összefüggő településcsoport, az agglomeráció, aminek Nagytétény és Baross Gábor telep szerves része lett. Ezt mutatja a fővárossal való szoros kapcsolat: a megtermelt őszibarackot és mandulát budapestiek vásárolták fel, Budapest közelsége miatt települtek ide a gyárak, és nyaranta budapesti nyaralók érkeztek pihenni. Baross Gábor telep felparcellázója, Weisz Gyula is budapesti lakos, és a nagytétényi kastély és uradalom nagy részét kézben tartó Löwy család is

³² THIRRING Gusztáv, Budapest környéke. Gyakorlati kalauz kirándulók, turisták, és a természet kedvelői számára, Bp., Magyar Turista Egyesület Budapesti Osztálya, 1900 263. o.

³³ JOÓ Ernő, TÓTH Gábor, *Tétény - Promontor : Budapest XXII. kerületének története*, Bp., Budapest főváros XXII. kerületi Tanács V. B. 228. o.

³⁴ JOÓ Ernő, TÓTH Gábor, *Tétény - Promontor : Budapest XXII. kerületének története*, Bp., Budapest főváros XXII. kerületi Tanács V. B. 321. o.

³⁵ BTL, 1909. I. évf. 2. sz. (december 12.) 3. o.

³⁶ JOÓ Ernő, TÓTH Gábor, *Tétény - Promontor : Budapest XXII. kerületének története*, Bp., Budapest főváros XXII. kerületi Tanács V. B. 252. o.; *Dokumentumok Budafok-Tétény történetéhez, 1731-1950*, szerk. CZAGA Viktória, GARBÓCZI László, SZABÓ Csaba, Budapest, Budapest Főváros Levéltára, 2002 328. o.

³⁷ Klauzál Gábor 1866-ban halt meg, de „Klauzál-villa” elnevezés azóta is megmaradt.

³⁸ BFOK ÉS VIDÉKE, 1912.08.24 (XIV. évf. 19. sz.) 3. o.

több fővárosi ingatlannal rendelkezik. A kapcsolattartást elősegíti a villamos vasút, ami 1899-től Budafokról járt a budapesti Gellért térre, majd 1909-ben Nagytétényig hosszabbították meg a vonalat.

A főváros közelsége volt a fő oka a lakosság növekedésének is: egyszerre érvényesültek az urbanizáció és a szuburbanizáció hatásai. Budapestet már a kortársak is azzal vádolták, hogy elszívja a népességet a többi város elől: az egész országból érkeztek a bevándorlók nem csak a fővárosba, hanem a környékére is.³⁹

A szuburbanizáció pontosan tetten érhető Baross Gábor telep példáján. A parcellázás évéből, 1905-ből 36 adásvételi szerződés maradt meg, aminek a háromnegyedét (27) budapestiek írták alá, akik a város zsúfoltsága elől menekültek ki a tágasabb agglomerációba, vagy a ház bérletbe adásából reméltek pénzt. Ez a terület a harmincas években is népszerű maradt. A budavidéki telepek *„száz százalékosan szolgálják az ideális város környéki település minden előnyét, minden szépségét. (...) A ház építése sem lehet olyan nagy probléma, hogy ne tudná megvalósítani egy közepes jövedelmű tisztviselő vagy állandóan kereső ipari munkás.”*⁴⁰ Az ide költözők már 1909-ben megalapították a Baross Gábor telepi Polgári Kört, ami meghatározó szerepet vállalt a község életében.

Nagy-téténynek nem az első külterülete a Baross Gábor telep. A korábban Diósároknak nevezett területen egyrészt borospincék voltak, másrészt több villa is állt itt. Az épületek tulajdonosai nagyrészt budapestiek voltak, akik 1902-ben a község engedélyével kialakították az Erzsébet Ligetet,⁴¹ amiről így ír Párkányi: *„a török pince bejáratától néhány lépésre délre bokrokkal szegélyezett, ovális park volt, melynek közepén emlékoszlop állott Erzsébet királyné bronzplakettjével.”*⁴² Az I. világháború után vendéglő is nyílt itt.

Baross Gábor telep után alakult ki a Duna-telep (vagy Fürdő-telep), ami a községtől északra, a Duna és a vasút között terült el. A Duna-telepiek többször közösen fordultak Nagytétény elöljáróságához,⁴³ amiből látszik, hogy kialakult valamiféle összetartásuk, közös öntudatuk. Előfordul, hogy együtt kezelik őket a barossiakkal⁴⁴ a két telep közelsége miatt, de a Duna-telepiek nem tartották magukat Barosshoz tartozónak: az egyházközség megalakulása után 55 Duna-telepi lakos kéri a püspököt, hogy a nagytétényi templomba járhassanak.

³⁹ GYÁNI Gábor – KÖVÉR György, Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig. Bp., Osiris, 2003, 63.

⁴⁰ FÜGGETLEN KÖZGAZDASÁG, 1938. dec. 15.

⁴¹ JK 1902/120

⁴² PÁKÁNYI Ferenc, Tétény monográfiája Baross Gábor telep és a község történetével, kézirat, 1958, 118. o.

⁴³ JK 1924/83; JK 1932/36; JK 1932/102

⁴⁴ Vö.: JK 1926/22

„Templom, községháza, orvos, patika, hetipiac mind Nagytétényben van,”- írják aminek a megközelítése is könnyebb.⁴⁵

A húszas, harmincas években a Baross szomszédságában sorra létesülnek telepek: létrejön többek közt a Szabó-telep, a Róka-telep és a Rothermere-telep. Ezek nagy része a Diósárok és Baross Gábor telep között terült el, mintegy összekötve a két területet. Nevükkel nagyon ritkán lehet külön találkozni. 1926-ban a Szabó-telepiek kérték a községtől a villanyhálózat kiépítését, amit a község a barossi rendszer kiépítésével közös projektben kezelt.⁴⁶ Véleményem szerint ezeknek az új telepek hamar azonosultak a Baross Gábor teleppel, mivel így egy már helyben meglévő, és azonos célokkal rendelkező közegbe lehetett csatlakozni.

A Baross Gábor telepet 1905-ben parcellázta fel Weisz Gyula és felesége, Libál Róza. Mintegy hétszáz, 300 négyzetöles házhelyet kezdtek árulni a budapest-érdei vasút, Budatétény (ekkor még Kistétény), a Tétényi-fennsík és a mai Dózsa György út határolta területen. Az utcákat számokkal jelölték, a Fennsík felé emelkedő sorrendben (I.-XV. utca). A parcellázó néhány mintaház is épített a telep alsó részén, és az V. utcáig a vizet is bevezette.⁴⁷ 1910-ben a megye monográfiája több, mint száz lakóházzal és nyaralóról írt.⁴⁸

Bugovics Zoltán kutatásában a „táj vonzása” a megkérdezettek 72%-a szerint fontos tényező a helyi identitás kialakulásában. Érdekes nekünk is feltenni a kérdést: miért lehetett vonzó a táj, amin a Baross Gábor telep felépült?

Az első ide költözőket a várostól való elszakadás motiválhatta, a zsúfolt városból való kiköltözés lehetősége. Nagytétény és környéke korábban is ismert kirándulóhely volt, a frissen felparcellázott terület pedig országúton könnyen megközelíthető. A telep domboldalra épült, a telkek nagy részéről messze el lehet látni az Alföld irányába, így egy természetes panorámát kínált a környék. A Duna és a közeli Stefánia tó a vízi sportok gyakorlására is lehetőséget adott, valamint a környék borai is vonzhatták az ingatlanvásárlókat.

Ilyen szempontból negatív tényező, hogy a telep közvetlen szomszédságában kavicsbánya működött,⁴⁹ de az egyre szaporodó gyárak sokaknak megélhetést is jelentettek.

⁴⁵ SzFVPL, 4569AB 534/1930

⁴⁶ JK 1926/83

⁴⁷ FEINEK Györgyné, *Helytörténeti olvasókönyv kicsiknek és nagyoknak*, Budapest, Budafok-Tétény Budapest.

⁴⁸ BOROVSKY Sámuel, *Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye monográfiája*, I. kötet, Dövény Művészeti Kft., Budapest, 1990 100. o.

⁴⁹ PÁKÁNYI Ferenc, *Tétény monográfiája Baross Gábor telep és a község történetével*, kézirat, 1958, 114. o.

A telep infrastruktúrája

Közlekedés

„Nagyszerű közlekedése van Nagytéténynek a fővárossal, a MÁV, a HÉV és a déli vasút vonalain...” – írja egy útikönyv 1934-ben.⁵⁰ A legnagyobb utasforgalmat és a legnagyobb ellenszenvet kiváltó közlekedési forma a község és Budapest között a HÉV volt.

Már az 1880-as években felmerült, hogy helyi érdekű vasutat építsenek ki Nagytétény és Budapest között,⁵¹ de csak 1899-re készült el az munka, akkor is csak Budafokig. Nagytétény község jelezte is az építető cégnél, hogy nem teljesíti kötelességét,⁵² de az sem segített, amikor pénzt ajánlott fel a járat megépítéséért.⁵³ A csúszás miatt az első években a Baross Gábor telepi telektulajdonosok hiába várták a telep tetejéig vezető, parcellázás után beígért villamosjáratot,⁵⁴ aminek a problémáját végül egy kistétényi nyaraló tulajdonosa oldott meg: Popiel Dénes engedélyt kért Nagytétényig vezető lóvasút kiépítésére.⁵⁵ A HÉV üzemeltetői ez után kértek engedélyt, és végül 1909. április 24-én át is adták a meghosszabbított vonalat.

A HÉV 1909-ben 243.850 korona hasznót termelt, ami a következő évre 278.732-re emelkedett.⁵⁶ Ennek ellenére a vonal által érintett települések lakossága nem volt megelégedve a szolgáltatással: nem elég, hogy zsúfolt és drága a HÉV, de fűtés és világítás sincs rajta. 1931-ban tárgyalást kezdeményez három érdekelt község, Budafok, Nagytétény és Albertfalva lakossága a körülmények javításának céljából,⁵⁷ de – bár 1932-ben a főváros lett a tulajdonos⁵⁸ - a harmincas években is központi téma marad a villamos vasút.⁵⁹

A távolsági vasútvonal már készen várta a Baross Gábor telepre költözőket, de az első időszakban a távoli Budafok és a Nagytétény túloldalán, a teleptől 3-4 km-re lévő Tétény-Diósd állomás között választhattak. 1907-ben ezért Weisz Gyuláné, a Baross Gábor telep

⁵⁰REXA Dezső, *Dunamenti nyaralóhelyek*, Budapest, Magyar Városok Monográfiái Kiadóhivatala, 1934 193. o.

⁵¹ LOVÁSZ István –VÁRNAGY Zoltán: *A helyi érdekű közlekedés kiépülése. =A főváros tömegközlekedése másfél évszázada*. I. kötet: A reformkortól 1919-ig, Bp., BKV 216. o.

⁵² JK 1900/27

⁵³ JK 1906/24; JK 1906/40

⁵⁴PÁKÁNYI Ferenc, *Tétény monográfiája Baross Gábor telep és a község történetével*, kézirat, 1958, 120. o.

⁵⁵ JOÓ Ernő, TÓTH Gábor, *Tétény - Promontor* : Budapest XXII. kerületének története, Bp., Budapest főváros XXII. kerületi Tanács V. B. 200. o.

⁵⁶ BUDAFOK ÉS VIDÉKE, 1911.02.11 XIII. évf. 4. sz. 2. o.

⁵⁷ BUDAFOK ÉS VIDÉKE, 1913.02.25 XV. évf. 4. sz. 1. o.

⁵⁸PÁKÁNYI Ferenc, *Tétény monográfiája Baross Gábor telep és a község történetével*, kézirat, 1958 127. o.

⁵⁹ Ld. pl.: NAGYTÉTÉNYI ÚJSÁG 1934. júl. II. évf. 7. sz. 1-2. o.; 1934. máj. II. évf. rendkívüli kiadás, 3-4. o.; 1936. dec. 25. IV. évf. 24. sz. 4-5. o.

felparcellázója kérvényt nyújtott be az előjárósághoz, melyben azt kéri a községtől, hogy anyagilag is járuljanak hozzá ahhoz, hogy a vasútvonal 6. számú őrháznál, Kistétény és a Baross Gábor telep megállót létesítsen a vasúti társaság. A képviselőtestület azonban nem támogatta a javaslatot, hanem egy teherpályaudvar kiépítését kérte a MÁV-tól a 7. számú őrháznál, ami a Diósárokból és a községből való áruszállítást könnyítené meg, és általa *„Weisz Gyuláné és társainak igényi is kielégítettnek.”*⁶⁰

Ez volt az első, de nem az utolsó eset, hogy a Baross Gábor telep érdekében álló felterjesztést a község nem támogatta. A 7. számú őrháznál tervezett megállóval könnyebben el lehetett volna érni a telepről a vasutat, mint korábban, ugyanakkor a képviselőtestület elsősorban nem a Baross Gábor telep, hanem a saját érdekeit követte. A telep érdeke tehát másodlagos lett.

Miért nem támogatta vajon a község az indítványt? Véleményem szerint két fő oka volt annak, hogy a képviselőtestület nem vette a vállára a telep ügyét. Az egyik ok az, hogy egy magánvállalkozás keretében parcellázták fel és hasznosították a területet. Ez azt jelentette, hogy a községnek nem volt semmilyen kötődése vagy haszna a projektből, pedig látható volt, hogy egy nyereséges vállalkozásról van szó. Már 1905-ben vannak olyan vélemények, amik nem támogatnák a Baross Gábor telepet: ekkor Weisz Gyula egy út kijelölését és felárkolását kérte a községtől, de *„többen ellenezték a kérdés felterjesztését azon indokból hogy Weiss Gyula a Baross Gábor telep vállalatával esetleg igen nagy vagyont fog szerezni kötelezettsége hogy ennek előfeltételeit saját költségén szerezze meg.”* Ekkor azért támogatta a község a javaslatot, mert a jegyző elmondta, hogy az út kijelölése és a víz elvezetése nem csak érdeke a községnek, de kötelessége is.⁶¹

Az ellentétek másik, hosszútávon is fontos oka véleményem szerint a telep és Nagytétény távolsága. Egyszerűen a 2-3 kilométeres földrajzi távolság miatt a Baross Gábor telepnek és az anyaközségnek egészen más érdekei voltak. Érthető, hogy a képviselőtestület nem akart hozzájárulni egy olyan vasútállomáshoz, ami a belterületétől több kilométerre van, egy másik község (Kistétény) határában.

Az érdekek mentén tehát már a kezdetektől kezdtek elkülönülni a Baross Gábor telepen és Nagytétényben élők. Ezek a nézetkülönbségek lehettek a csírái a kialakulófélben lévő öntudatnak.

A későbbi forrásokból végül kiderül, hogy kistétényiek és a barossiak jártak jobban: 1908 júliusában a Budapest környéke című lap arról számol be, hogy *„a 6-os számú őrháznál*

⁶⁰ JK 1907/118

⁶¹ JK 1905/84

„Kistétény” elnevezéssel feltételes megállóhely létesült,”⁶² míg a teherpályaudvarhoz való hozzájárulását Nagytétény még 1908-ban sem tudta kifizetni.⁶³

Baross Gábor telepet kevésbé érintette a dunai közlekedés, ami 1900-tól szorosan összekötötte az anyaközséget a fővárossal,⁶⁴ így aki nem vett jegyet a HÉV-re vagy a vasútra, az a Székesfehérvárra tartó közutat használhatta, még hozzá magánúton, mert az első buszjáratok csak az ötvenes években indultak.⁶⁵

A telepről tehát többféleképpen is meg lehetett közelíteni a fővárost. A HÉV zsúfolt volt és drága, a vonat pedig ritkán járt, de egy óra alatt be lehetett jutni Budapestre. A harmincas években komoly megmozdulásokat szerveztek a HÉV problémáinak a megoldására.⁶⁶ ez a helyi közéletnek egy közös pontja volt, amiben nagyjából mindenki egyetértett. A Baross Gábor telepi vasúti megállót a község ugyan nem támogatta, de 1908-tól a telepnek Kistéténnyel közösen volt közvetlen vasúti megállója.

A Baross Gábor telepen belüli úthálózatot is ki kellett építeni. 1905-ben a község hozzájárult az út kijelöléséhez és a víz elvezetéséhez, Weisz Gyula pedig a fásítást vállalta.⁶⁷ A következő években többször felmerülnek a barossi utak a közgyűlésben,⁶⁸ de a jegyzőkönyvet utólag vették fel, csak a témamegjelölés szerepel, így nem tudjuk, hogy miért került napirendre a téma.

Feltehetőleg a telepen végigfutó, ma Dózsa György nevét viselő utat először Főző Lászlóról nevezték el. Főző Nagytétény főjegyzője volt, aki a XX. század elején, tehát a felparcellázáskor látta el hivatalát, így személyesen is ismerhették az itt élők. Ugyanerről az útról van szó, amikor 1930-ban jelenik meg az a gondolat, hogy kiépítsék a Gróf Apponyi utat.⁶⁹ Az átnevezés időpontját pontosan nem ismerjük,⁷⁰ és az sem egyértelmű, hogy a „kiépítés” pontosan mit takar. 1938-ban már Apponyi útról ír az újság.⁷¹ Dózsa György nevét a kommunista hatalomátvétel után kapta a közterület. Az átnevezéseket nem kísérték botrányok, megmozdulások. Úgy tűnik, a Baross Gábor telep lakosságának nem volt ellenére egyik névváltoztatás sem.

⁶² BUDAPEST VIDÉKE, 1908.07.19 II. évf. 29. szám 5. o.

⁶³ JK 1908/151

⁶⁴ JOÓ Ernő, TÓTH Gábor, *Tétény - Promontor* : Budapest XXII. kerületének története, Bp., Budapest főváros XXII. kerületi Tanács V. B. : 200. o.

⁶⁵ PÁKÁNYI Ferenc, *Tétény monográfiája Baross Gábor telep és a község történetével*, kézirat, 1958 126. o.

⁶⁶ Ld.: NAGYTÉTÉNY ÚJSÁG, 1934. május. II. évf. rendkívüli kiadás jelentős részben ezzel foglalkozik; 1934. július II. évf. 7. szám, 1-2. o.; 1935. szept 1. III. évf. 17. szám 7. o.; 1936. dec. 25. IV. évf. 24. szám 4-5. o.

⁶⁷ JK 1905/84

⁶⁸ JM 1907/117; JK 1913/58

⁶⁹ JK 1930/128

⁷⁰ Párkányi Ferenc szerint a harmincas években nevezték át. (PÁKÁNYI Ferenc, *Tétény monográfiája Baross Gábor telep és a község történetével*, kézirat, 1958 121. o.)

⁷¹ NAGYTÉTÉNYI ÚJSÁG, 1938. aug. 15. VI. évf. 16. szám 5. o.

Villany, víz

A telep felparcellázásakor az alsóbb utcákba bevezették a vizet,⁷² a telep felsőbb részein pedig kutakat fúrtak. A vizet Weisz Gyuláné Libál Róza, a telep felparcellázója vezette be magánúton.⁷³ A telep vízellátása újra és újra előkerül a község képviselőtestületében, de a hálózat bővítésére csak a második világháború után kerül sor: 1944-ben a németek építkeznek a környéken, aminek a keretében vízvezetékot fektetnek le.⁷⁴ Ezt felhasználva végül csak az ötvenes években kerül sor a vízvezeték bevezetésére. A lakosság a telep felső részén a minden utcában megtalálható kutakról hordta a vizet, ami, úgy tűnik, kielégítette az igényeket.

1922. július 25-én Nagytétény előljárósága a község egyesületeit, szervezeteit a villanyvilágítással kapcsolatos teendő megbeszélésére hívta. A Baross Gábor telepi Polgári Kör küldöttsége is részt vett az eseményen, amin megütközéssel tapasztalták, hogy csak az anyaközségben tervezték bevezetni az áramot. Augusztus 5-én a Polgári Kör levelet⁷⁵ küldött a községnek, amiben hangot adnak megrökönyödésüknek, és egy javaslattal is előállnak: *„A költségek viselésének egyedüli helyes módja a telkek utáni teherviselés - esetleg mégjobban precizírozva a telek négyzetöl utáni hozzájárulás, - tekintet nélkül arra, hogy a telek be van-e építve, vagy nincs.”* A levél legfontosabb része az utolsó pár sor:

Az első értekezletre történt meghívásunk tényével azt látjuk, hogy a tek(intetes) Elöljáróság B(aross)-G(ábor)-telepet is érdekeltnek tekinti a kérdés elbírálásánál, s ezért kérjük, hogy e tárgyban a jövőben tartandó értekezletekre is bennünket meghívni szíveskedjék, hogy így a tárgyalások menetéről mindig kellő időben tájékoztassunk és esetleges sérelmeinket kellő időben orvosolhassuk.

Amennyiben pedig a tek(intetes) Elöljáróság jelen kérelmünket érdemben nem méltányolná és azt elutasítaná, előre is bejelentjük, hogy a nagytétényi villamos világítás berendezése és fenntartása költségéhez hozzájárulni semmi körülmények között hajlandók nem leszünk s ha más megoldás nem marad, a Községtől leendő elszakadást fogjuk szorgalmazni.

Nem ez az első elszakadási törekvés. A telepen már 1914-ben felmerült, hogy inkább a jóval közelebbi Budatétényhez kellene tartozni, de a mozgalmat vállára vevő Nagy József

⁷² FEINEK Györgyné, *Helytörténeti olvasókönyv kicsiknek és nagyoknak*, Budapest, Budafok-Tétény Budapest 53. o.; PÁKÁNYI Ferenc, *Tétény monográfiája Baross Gábor telep és a község történetével*, kézirat, 1958, 125. o.

⁷³ JK 1921/43

⁷⁴ JOÓ Ernő, TÓTH Gábor, *Tétény - Promontor* : Budapest XXII. kerületének története, Bp., Budapest főváros XXII. kerületi Tanács V. B. 346. o.; PÁKÁNYI Ferenc, *Tétény monográfiája Baross Gábor telep és a község történetével*, kézirat, 1958, 125. o.

⁷⁵ V.707.B 1-3. kisdoboz

végül elköltözött Barossról.⁷⁶ 1921-ben azonban újra ezzel a témával foglalkozik Nagytétény képviselőtestülete:⁷⁷ a járási főszolgabíró rendeli el, hogy a község tárgyaljon az elszakadási kérelemről, ugyanis Budatétény – mivel állítása szerint a barossi gyerekek a budatétényi iskolába járnak - támogatja az elcsatolást. A képviselők felhívták Baross Gábor telep lakosságát, hogy nyilatkozzanak az ügyben, és „76 család a Nagytétény község kötelékében való megmaradás 1 család pedig Budatétény községhez leendő átcsatolás mellett nyilatkozott.” A község tehát tiltakozik az elcsatolás ellen, mert a Baross Gábor telepiek sem akarják; Budatétény indokai nem állják meg a helyüket, mert Barosson is van iskola; és „község különben is kicsiny határából nem engedheti meg egy fejlődésnek indult, és nagyobb területen fekvő telep elszakítását.”

Az, hogy a Baross Gábor telepen felmerül a Nagytéténytől való elszakadás gondolata, fényes jele annak, hogy saját identitással rendelkeztek a telepen élők (vagy egy részük). Az, hogy mindez már az első házhelyek megvételét követő tíz éven belül bekövetkezik, azt jelentheti, hogy az itt élők kezdetektől jobban kötődtek a szűkebb településrészhez, mint a községhez, sőt, valószínűleg soha nem is volt szoros kapcsolatuk Nagytéténnyel. Igazán erős mozgalom nem tudott kialakulni e mentén a gondolat mentén. E mögött az állhat, hogy nem volt igazán alternatíva: Budatétény közelebb volt ugyan, de fejletlenebb volt, a telep önmagában pedig kicsi lett volna ahhoz, hogy önálló községet alkosson.

A Polgári Kör levelére nincs reakció a források között. A telep Nagytétény része maradt, és még évekig várt villanyvilágításra. A község csak akkor tette meg a következő lépéseket, amikor Budafoki Villamossági Rt. jelentkezett, hogy ki akarja építeni a hálózatát az I.-VII. utcákban.⁷⁸ A Baross Gábor teleppel összenőtt Szabó telep lakossága 1926-ban kérte a községtől a világítás kiépítését, 1927-ben pedig Hupka Péter kérte a hálózat bővítését Baross Gábor telepen.⁷⁹ A bővítésre végül 1934-ben kerül sor, a korábbi kérvényeket a község anyagi okokra hivatkozva sorra elutasította. A következő években rendszeresen vannak fejlesztések: nagyobb teljesítményű izzókat szerelnek fel, és egyre több lámpát állítanak a közvilágítás szolgálatába, hogy megfelelően ki legyen világítva a telep, de még 1941-ben is érkezik panasz a telep világítására.⁸⁰

⁷⁶ JK 53/1919

⁷⁷ JK 8/1921

⁷⁸ JK 1925/26

⁷⁹ JK 1927/77

⁸⁰ Budavidéki Hírlap, 1941. december 16. 5. o.

Közbiztonság, egyéb szolgáltatás

Az előjáróság kérése nyomán végül 1908. december 1-től működött Nagytétényben csendőrőrs,⁸¹ aminek a körzetébe tartozott a Baross Gábor telep is. A közbiztonsággal mégsem voltak megelégedve a telepiek, ugyanis 1910-ben azt kérelmezik a községtől, hogy a telepen legyen egy őr.⁸² A hiányos jegyzőkönyv miatt nem tudjuk, hogy a képviselőtestület hozzájárult-e ehhez, de csendőr feljárt a községből.⁸³

1900-ban Nagytétényben telepedett le Dr. Pór Zsigmond orvos,⁸⁴ így a telep felparcellázásakor már biztosan volt orvos a községben. Sokáig Dr. Bálint Béla nagytétényi orvos látta el Baross Gábor telepet, akinek, mint az első barossi orvosnak, emléktáblát is állítottak a telepen. Saját orvosa csak a harmincas évektől volt Barossnak Dr. Braun (Diák) György személyében,⁸⁵ a védőnői szolgálatot pedig Traupmann Valéria látta el 1931-től.

A postának kalandos sorsa volt Barosson. Már 1909-ben javasolták a felállítást,⁸⁶ de – a Polgári Kör közbenjárásának köszönhetően⁸⁷ – csak 1921-ben sikerült postaügynökséget felállítani a helyiek nagy örömeire.⁸⁸ Pár évvel később a Postaigazgatóság ideiglenesen megszüntette a postaügynökséget,⁸⁹ ami ellen a község is tiltakozott, ám a község és a telep összefogása sem hozott eredményt. Az ügyben 1932-ig nem történt előrelépés, ekkor azonban postahivatalt kap a Baross Gábor telep,⁹⁰ egy évvel később pedig a távíró és távbeszélő szolgáltatás is megindult.⁹¹

Az új postahivatal területéhez tartozott többek közt a Duna-telep és a Szabó-telep is. Ez a két utóbbi településrész nem támogatta ezt a döntést, mert nekik Nagytétény jobban megközelíthető helyen feküdt – itt is tehát a földrajzi elhelyezkedés volt a fő érv. A község év végén vissza is helyezte őket a nagytétényi posta körzetéhez.⁹²

A telepre költözőknek sok fejlesztést ígértek a parcellázók, aminek egy részét teljesítették is, de tízes évek végétől a telep érdekeit csak a Polgári Kör képviselte. Az

⁸¹ JK 1908/191

⁸² JK 1910/104

⁸³ PÁKÁNYI Ferenc, Tétény monográfiája Baross Gábor telep és a község történetével, kézirat, 1958 119. o.

⁸⁴ BUDAFOK ÉS VIDÉKE, 1900.05.06 II. éf. 17. sz. 3. o.

⁸⁵ PÁKÁNYI Ferenc, Tétény monográfiája Baross Gábor telep és a község történetével, kézirat, 1958 120. o.

⁸⁶ JK 1909/68

⁸⁷ PÁKÁNYI Ferenc, Tétény monográfiája Baross Gábor telep és a község történetével, kézirat, 1958 121. o.

⁸⁸ A telepiek egymásnak is írtak levelet, hogy a postán felfigyeljenek a nagy forgalomra, és támogassák a barossi posta ügyét. (PÁKÁNYI Ferenc, Tétény monográfiája Baross Gábor telep és a község történetével, kézirat, 1958, 121. o.)

⁸⁹ JK 1924/70

⁹⁰ JK 1932/91

⁹¹ NAGYTÉTÉNYI ÚJSÁG, 1933.okt. I. évf. 7. szám 6. o.

⁹² JK 1932/91

infrastruktúra fejlesztése lassan haladt, a legtöbb projekt csak a harmincas években készült el. Ami figyelemre méltó, az lakosság közös érdekérvényesítése egy-egy ügyben: sokszor nem is a Polgári Kör, hanem a „Baross Gábor telep lakossága” kér az előjáróságtól. Az épített környezet, a szolgáltatások fejlesztésében tehát nem csak az életkörülmények javulását kell látnunk, hanem sokszor a csoportnak egy közös eredményét. Az érdekérvényesítés és az eredmények is erősítették a helyi öntudatot.

Az infrastrukturális fejlesztések kapcsán többször is konfliktusba keveredett a Baross Gábor telep Nagytéténnel. A vasúti megállóhely létesítése ügyében az érdekellentét hamar elsimult, de a villanyvilágítás kapcsán a Baross Gábor telepi Polgári Kör elszakadási törekvéseket is megfogalmazott – nem először a telep történetében. Az anyaközségtől való elszakadás felmerülése egyértelmű utalás arra, hogy a telepen kialakult egy olyan csoporttudat, ami nem Nagytéténnyel, hanem a Baross Gábor telephez kötődik, sőt, van, hogy Nagytéténnel szemben definiálja önmagát.

A telepen élők két fontos intézményt, iskolát és egyházközséget hoztak létre úgy, hogy alapvetően a saját anyagi erejükre támaszkodtak. A iskola és a templom máig meghatározzák a telep arculatát. Ezek az intézmények nem csak alapvető funkciójukon keresztül erősítik a helyi öntudatot, hanem azért is, mert a Baross Gábor telepen élők erőfeszítéseire volt szükség ahhoz, hogy létrejöjjenek.

Az iskola

A Baross Gábor telepen az elemi iskola 1911-ben nyitotta meg kapuit. Ez volt az első, méghozzá igen gyors eredménye az ekkor két éves Baross Gábor telepi Polgári Körnek.

A Polgári Kör 1909-ben, tehát a telep felparcellázása után mindössze négy évvel alakult, és Nagy Ferenc volt az első elnöke. Így nyilatkoznak a Kör 25 éves születésnapján Nagyról: „...az úttörés nehéz munkáját Nagy Ferenc alapító elnök egyes-egyedül végezte, aki az ezer feltornyosuló akadály dacára, házról-házra járva, életre hívta Baross Gábor telep első társadalmi egyesületét.”⁹³ A Polgári Kör megalapítása és iskola létrehozása szerintem a legeggyértelműbb példái annak, hogy már igen korán kialakult egy helyi öntudat az ide költözők között. Az állandó lakosok között szükség is volt az összetartásra, mivel a mindennapi élet szükségleteit kielégítő Nagytétény két kilométer távolságra volt, a közeli

⁹³ Nagytétényi újság, 1934. nov. 1. II. évf. 15. szám, 4. o.

Kistétény pedig nem rendelkezett megfelelő infrastruktúrával. A Polgári Kör az egész időszak alatt működött, és határozottan fellépett a telep érdekei mellett.

Az iskola fenntartásának jelentős részét is a Polgári Kör vállalta magára: bérelték az épületet, beszerezték a tanszereket, csak a tanító fizetésének az előteremtését kérték a politikai községtől – amit az először megtagadott.⁹⁴ Az Állami Iskolai Gondnokság átirata törte meg végül a jeget: mivel értesültek arról, hogy a Baross Gábor *telepen* „*az iskolakötelesek száma megközelíti a százat,*” és sem Nagytétény, sem Kistétény iskolái nem tudják őket befogadni, kötelezték a községet, hogy a „már készenálló” telepi iskolában indítsák meg a tanítást. A tanítót hivatalosan a nagytétényi egyházközség fizette mint fenntartó, de a községtől kapott rá fedezetet, évi 1000 koronát.⁹⁵ Az átirat szeptember elsején kelt, a határozat pedig szeptember 17-én, tehát csak ezután indulhatott meg a tanítás.

Azonban az iskola anyagi háttere nem sokáig maradt így. November 24-én már napirendre került az a levél, amiben a Polgári Kör kéri, hogy a község vegye át az iskolafenntartás összes költségét. A képviselőtestület – érthető módon – „*rövid, de heves eszmecsere után*” elutasította a kérvényt.⁹⁶ Ám egy hónappal később már a járási főszolgabíró rendeletét tartotta a kezében a jegyző. Ebben a főszolgabíró kötelezi a képviselőtestületet, hogy gondoskodjék a barossi iskola fűtéséről és takarításáról a tél hátralévő részében. A fenntartó katolikus egyháznak nincs vagyona, és a Polgári Kör „*csak rendes per útján lenne vállalt kötelezettségének teljesítésére kényszeríthető, ami viszont a folyó télben való tanítást tenné lehetetlenné.*”⁹⁷

A Polgári Kör elérte a célját: volt iskolája a telepnek. De az előzetes ígéretek ellenére kiderült, hogy nincs pénze a fenntartáshoz. Sajnos a Polgári Kör iratai elpusztultak, így nem tudjuk, hogy eközben mi folyt le a Polgári Körön belül. Vajon tudták előre, hogy nem lesz elég vagyonuk, és szándékosan vállalták túl magukat az iskola érdekében? Vagy rosszul kalkuláltak? Sajnos ezekre nem tudunk válaszolni.

A megmaradt források alapján megállapítható, hogy a Baross Gábor telepen tényleg volt igény iskolára, amit Polgári Kör felismert, és tett is az ügy érdekében. A pénzhiány miatt azonban összetűzésre került: ez már valószínűleg nagyobb nyilvánosságot kapott, mint a Weisz Gyuláné által kezdeményezett vasútállomás ügye. Itt a már létező iskola megszűnéséről, rossz körülményeiről volt szó, ami a közel száz gyerek szüleit személyesen érintette. A problémát végül a község oldotta ugyan meg, de nem önszántából, hanem azért,

⁹⁴ JK 1911/82

⁹⁵ JK 1911/115

⁹⁶ JK 1911/133

⁹⁷ JK 1911/157

mert kötelezve volt rá – ezért az eseménysort többféleképpen is értelmezhatték a telep lakosok.

Az tanterem és a tanítói lakás a XVI. és XIII. utca sarkán álló épületben volt. Ma emléktábla hirdeti, hogy ebben az épületben volt a barossi iskola. A tanítói állást Richter József töltötte be, aki családjával érkezett a telepre.

Az iskola életében az első változást az I. világháború hozta. A tanítót behívták katonának, ezért – bár felesége egy ideig próbálta helyettesíteni – a telep iskoláskorú gyermekei Budatéténybe jártak át tanulni. A háború végén azonban újraindult az élet, és új helyen, a IV. utca 12-ben folytatódott a tanítás. Ez szintén egy bérelt épület volt, a budapesti tulajdonost Latinák Jenőnek hívták.⁹⁸

Mi is a jelentősége az iskolának a helyi identitás kialakulása szempontjából? Az identitás erősítésében helyi iskola létesítésével hosszú távon nagy eredményeket lehet elérni, hiszen ide is szocializálódnak a gyerekek.⁹⁹ Ha az iskola nem is törekszik a helyi értékek felderítésére és bemutatására, akkor is új fórumot teremt a telepen élő gyermekeknek, ahol megismerhetik egymást, és kialakulhatnak közöttük barátságok, ismertségek. Kötődni fognak egymáshoz, élményeik alapján az iskolához, és mindezen keresztül a telephez. A Baross Gábor telepi iskola esetében viszont tudjuk, hogy olyan tanítók dolgoztak itt, akik a telep társadalmi életében is komoly szerepet játszottak. Ilyen személy volt például Zavagyák Cirill,¹⁰⁰ aki 1932-es Nagytéténybe helyezésétől tanított itt. Egy ideig a Templómépítő Egyesület főtitkári teendőit is ellátta, kántorkodott a katolikus egyházközségben, és a Polgári Körnek is oszlopos tagja volt. A harmincas években a Nemzeti Egység Pártjának lett az egyik helyi vezetője. Hasonlóan aktív volt az itt tanító Tessely Károlyné, és sok igazgató, például vitéz Pusztay János, Halmos Gusztáv, vagy Kántor Imre is. Tevékenységük alapján biztosan állíthatjuk, hogy a helyi elit tagjai voltak.

A következő változás az iskola életében 1923-ban következett be. Az ekkor már fenntartóként szereplő katolikus egyház átadta az iskolát az államnak, ami át is vette, azzal a feltétellel, hogy „*a beosztandó tanerők személyi járandóságai kivételével az összes szervezési és fenntartási kiadásokat a helyi érdekeltség fedezi.*”¹⁰¹ A község ezt vállalta is, így a Polgári Kör által létrehozott iskolát az egyháztól átvette az állam.

⁹⁸ BFL XV.37.D HRSZ: 229458

⁹⁹ Vö.: „Az identitás erősítésének folyamata az oktatáson keresztül érheti el a látszólag legkisebb, de hosszú távon a legnagyobb eredményt.” MÓRICZ János: *A lokális identitás megkonstruálása a Palotanegyedben*, Szakdolgozat, ELTE-BTK, történelem szak, 2011 36. o.

¹⁰⁰ Nevével Cyrill, és Ciril alakban is lehet találkozni.

¹⁰¹ JK 1923/72

Az iskolába 1925-ben 126 gyerek járt, ennek ellenére a tanintézmény csak két tanteremmel rendelkezett. Az idők folyamán többször bővítették ugyan, de a gyerekszám ennél is gyorsabb ütemben nőtt a telepen, így az iskola szűkössége, a rossz tanítási körülmények a harmincas évek második feléig folyamatos problémát jelentettek. Először a Polgári Kör lépett: levelet írtak a Képviselőtestületnek, amiben a „*Barosstelepi tanköteles gyermekek megfelelő tanterméről való gondoskodást*”¹⁰² kérték. A község ez esetben hamar a tettek mezejére lépett, és a nemsokára megbízást is adtak egy helybeli kőművesnek, Bischhof Máténak „*2 d(a)r(a)b 10 méteres tanterm egy tanári szoba előszoba fűskamra és a szükséges illemhelyek*” építésére.¹⁰³ A főjegyző 1926. július 28-án jelentette a Képviselőtestületnek, hogy az építkezés elkészült, a barossi gyerekek birtokba vehették az új épületet az Apponyi út 66 alatt,¹⁰⁴ a Polgári Kör pedig sikerként könyvelhette el a bővítést. Ekkortól négy tanteremben folyik a tanítás. Ez egy szép példája annak, hogy a Baross Gábor telep és Nagytétény viszonya nem a folyamatos konfliktusokról szólt, hanem az együttműködésre is volt példa.

Évszám	Az iskolába járó diák száma
1911	"közel 100"
1925	126
1932	260
1936	356
1938	507

1. Táblázat: A diákság létszámának alakulása Baross Gábor telepen

1929-ben a Vallás és Közoktatási Minisztériumtól nyolcvanezer pengő kölcsönt kap a község a barossi iskola bővítésére, ha az új iskola „*3 tanteremmel, egy tanítói lakással, egy tanácskozó szobával és a szükséges mellékhelyiségekkel*” felépül.¹⁰⁵ A következő években a Községházán néha szóba kerül az iskola, és tesznek is intézkedéseket, de végül nem sikerül eljutni a kivételezésig, pedig „*lehetetlen, hogy 260 beiskolázott tanköteles gyermek tanítása két tanteremben folytattassék.*”¹⁰⁶ Tehát hét év alatt közel duplájára emelkedett a Baross Gábor telepen az iskolások száma!

¹⁰² JK 1925/101

¹⁰³ JK 1925/104

¹⁰⁴ Mái ezen a helyen áll az iskola.

¹⁰⁵ JK 131/1929

¹⁰⁶ JK 107/1932

A zsúfoltság 1934-re láthatóan meghaladta a barossi családok tűréshatárát. *„Egészséges iskolát gyermekinknek. A Baross Gábor telepi lakosok küldöttségileg mentek a Kultuszminisztériumba, hogy a súlyos iskolakérdést megoldhassák.”* – ez a hosszú cím a Nagytétényi Újság 1934. júniusi számából való. A továbbiakban a panaszok oka is kiderül:

Az iskolaépület mindössze két tanteremből áll, úgyhogy a nagylétszámú tanulókat a tanerők erre a célra alig alkalmas magánházaiban tanítják. Az iskolának teljesen nyitott, soklépcsős feljárata van. Télen a hó s az eső a lépcsőkre fagy s napirenden vannak az elcsúszások és fej betörések. De még ennél is nagyobb baj az, hogy az iskolának nincs vize. Most, a nyári nagy forróságban kegyetlenséggel határos a gyermekeket szomjuzni hagyni.¹⁰⁷

Ez után a cikk után egy egész év telt el, mire elkészültek a tervek a három tantermes bővítésről, de 1935 szeptemberében már megint csak két tanteremről van szó.¹⁰⁸ A jogi és pénzügyi huzavona hatására végül a következő évre egy kút kifúrásáig jut a község, ami amúgy igen fontos előrelépés, ugyanis korábban nem volt víz az iskola területén. Az őszre az iskola megnyitását ígérik.¹⁰⁹ A hangulat a Nagytétényi Újság cikkei alapján igen feszült lehetett: miután kitudódott, hogy a község az új épület átadását 1936 szeptemberére tervezi, Fáy Ignác, a Nemzeti Egység Pártjának nagytétényi elnöke *„Reméli ezzel talaját veszti azon igyekezet, amelyet egyesek az iskola késedelmesnek látszó elkészülésével kapcsolatban bizonyos hangulatok keltésére kívántak felhasználni.”*¹¹⁰

Az iskola azonban nem készül el, mert a képviselőtestület az előjárósággal szemben nem a legolcsóbb, hanem a helyi vállalkozót támogatja, így a már megkötött szerződést a képviselőtestület felbontja.¹¹¹ Ez a döntés egy éves csúszást eredményezett, mivel a tanítás alatt nem volt lehetőség az építkezésre. A határozatnak két érdekessége is van. Egyrészt a szerződés megtagadása mellett érvel Páll Ernő és vitéz Barotányi Ferenc, akik a barossi Polgári Körnek és a községi képviselőtestületnek is tagjai, sőt, Barotányi a Baross Gábor telepi iskola igazgatója! A döntés mögött tehát barossiak is álltak (kisebb részben), akik fontosabbnak tartottak más szempontokat, mint az iskola mielőbbi elkészítését, vagy egyszerűen tudták, hogy döntésük ilyen következménnyel jár.

Másrészt a jegyzőkönyvből kiderül, hogy a képviselők döntésének a hátterében az áll, hogy a helyi munkavállalót akarják támogatni, a hivatalos indoklásban pedig már formai

¹⁰⁷ NAGYTÉTÉNYI ÚJSÁG, 1934. júni. II. évf. 6. szám, 2. o.

¹⁰⁸ NAGYTÉTÉNYI ÚJSÁG, 1935. szept. 1. III. évf. 17. szám 6. o.

¹⁰⁹ NAGYTÉTÉNYI ÚJSÁG, 1936. jún. 15. IV. évf. 12. szám 1. o.

¹¹⁰ NAGYTÉTÉNYI ÚJSÁG, 1936. máj. 15. IV. évf. 10. szám 2. o.

¹¹¹ JK 1936/103 (07.16)

okokra és irreálisan alacsony árra hivatkozva utasítják el a legjobb ajánlatot tevő vállalkozót – tehát a döntésük mögé találnak végül hivatalos indoklást is.

Ezen a képviselőtestületi ülésen tehát a Baross Gábor telepiek és a nagytétényiek teljes egyetértésben döntenek egy, a telepet érintő ügyben, méghozzá a motivációjuk a lokális identitásukból, Nagytétényhez való kötődésükből fakad. Ezek szerint – legalábbis, a közgyűlések résztvevői – a községen belüli lakóhelytől függetlenül rendelkeznek nagytétényi öntudattal, ami mellett több esetben megfér a barossi öntudat is.

A Baross Gábor telepen élők a szeptemberben és októberben megjelenő Nagytétényi Újság alapján egyértelműen a község vezetését okolják a csúszás miatt. A cikkeket, ahogy az megszokott, a helyi értelmiség írja, de ez esetben nem a Nagytétényben, hanem a zömmel Barosson élők. Külön figyelmet érdemel, hogy a szülők is nagy számban írnak levelet a szerkesztőségnek (az egyiket 24-en írták alá), amiből párat a lap közöl is. A szemelvények a korabeli barossi közhangulat lenyomatai.

Az anyaközségben sok minden épülne, ami sokkal kevésbé fontos, mint a mi iskolánk. Az anyaközségnek nem szabad elfelejtenie, hogy Nagytétény fejlődése Baross Gábor-teleppel indult meg és Nagytétény fejlődésének jövője Baross Gábor-telepen volt és lesz.¹¹² (Dr. Braun György, orvos)

Itt, Baross-telepen azonban – ahol bizony jócskán vagyunk megáldva több gyermekkel – óriási az elkeseredés, mert szegény kívánságunk süket fülekre talál, nem kapunk iskolát és így kénytelenek vagyunk 360 iskolás gyermekünket iskola helyett rosszul szellőzhető odukba járatni, mert hatalmas telepünkön sem iskola, sem napközi otthon nincsen.¹¹³ (Egy szülő)

A hír igencsak megbolygatta a barossi közéletet. A barossi Polgári Kör elnöke, az iskola igazgatója lemond a Kör elnökségéről, mert a községben lázítónak aposztrofálják. Dr. Sólyom Barna Zoltán, a Hungária Gumigyár igazgatója a gyár egyik épületét felajánlja az iskolának, a Polgári Kör pedig küldöttséget akar meneszteni a miniszterelnökhöz az iskola ügyében. (Ezt a tiszteket ekkoriban az amúgy nagytétényi birtokos, Gömbös Gyula töltötte be.) Az iskolában eközben folyik a tanítás, 356 gyerek tanul nyolc tanító keze alatt, négy tanteremben.¹¹⁴

Valójában csak az egyik iskolaépület felszereltsége nem volt kielégítő. Az 1926-ban elkészült új épület „*A csonkaország falusi iskoláinak 90 százalékát felülmúlja,*”¹¹⁵ a IV. utcában bérelt két tanterem viszont alkalmatlan volt a tanításra.

¹¹² NAGYTÉTÉNYI ÚJSÁG, 1936. szept. 1. IV. évf. 17. szám 4. o

¹¹³ NAGYTÉTÉNYI ÚJSÁG, 1936. okt. 1. IV. évf. 19. szám 3. o

¹¹⁴ NAGYTÉTÉNYI ÚJSÁG, 1936. szept. 1. IV. évf. 17. szám 2-3. o

¹¹⁵ NAGYTÉTÉNYI ÚJSÁG, 1936. nov. 1. IV. évf. 21. szám 3. o

Decemberre ült el a Nagytétényi Újságban az iskoláról való cikkezés, majd márciusban arról lehet olvasni, hogy a község kiírta a versenytárgyalást.¹¹⁶ Az építkezés Fridl Elemér tervei alapján 1937 júniusában indult el,¹¹⁷ és a tanév elejére rendesen el is készült. Az új iskolát Bakács István méltatta az újság címlapján. Két tanterem összenyitásával egy nagy közösségi teret hoztak létre az építők, és iskolai könyvtárak is volt benne hely.¹¹⁸ Ezzel Barosson egy időre megoldódott az iskolaprobléma.

1938-ban 507 gyermek iratkozott be az iskolába. Az iskola, egy évvel az új épület átadása után, újra szűknek bizonyult, a tantestület pedig kevésnek.¹¹⁹ Ekkor már a három helyett öt új tanteremre lett volna szükség, de az újabb bővítésre már csak 1954-ben került sor.¹²⁰

A Baross Gábor telepi Elemi Iskola sokszor elsősorban nem az oda járó diákok számára volt az identitás erősítésének az eszköze: az iskolabővítés és fenntartás körüli vitákban sokszor a helyi elit, és a szülők is hallatták a hangjukat. A viták során egyértelmű jeleit tapasztalhatjuk annak, hogy a Baross Gábor telepen élők kötődnek szűkebb lakóhelyükhöz, a telephez. Ez a kötődés – rossz iskolakörülmények okán – mozgósító erővel is bír, amit a Nagytétényi Újság szerkesztőségébe érkezett levelek nagy száma is mutat.

A templom

Baross Gábor telepen az első misét 1926 májusában tartotta Murcsik Pál nagytétényi káplán a frissen épült, de még csak két tantermes iskola egyik termében.¹²¹ Murcsikot a telepen élő katolikusok hívták. Ekkortól rendszeresen voltak katolikus istentiszteletek a telepen, és szeptember 26-án megalakult a Baross Gábor telepi Római Katolikus Templomépítő Egyesület. A Templomépítő célja az alapszabály¹²² szerint „Az építendő Baross Gábor telepi rom. Kath. templom felépítéséhez és fenntartásához szükséges anyagi eszközök beszerzése. A templom felszerelését illetőleg az egyesület a mindenkori nagytétényi rom. Kath. plébános úr utasításait veszi irányadónak.” (4. §) Az egyesület első elnöke Halmos Gusztáv volt, főtitkára pedig Berecz Károly.

A Templomépítő megalapítása és a Baross Gábor telepen tartott szentmisék rendszeressé tétele egyértelművé tette, hogy egyházi téren a telep önálló akar lenni,

¹¹⁶ NAGYTÉTÉNYI ÚJSÁG, 1937.márc. 15. V. évf. 6. szám 2. o.

¹¹⁷ NAGYTÉTÉNYI ÚJSÁG, 1937. júni. 1. V. évf. 11. szám 7. o.

¹¹⁸ NAGYTÉTÉNYI ÚJSÁG, 1937. szept. 15. V. évf. 18. sz. 1. o.

¹¹⁹ NAGYTÉTÉNYI ÚJSÁG, 1938. szept. 17. VI. évf. 18. szám 6. o.

¹²⁰ PÁKÁNYI Ferenc, Tétény monográfiája Baross Gábor telep és a község történetével, kézirat, 1958 122. o.

¹²¹ PÁKÁNYI Ferenc, Tétény monográfiája Baross Gábor telep és a község történetével, kézirat, 1958 186. o.

¹²² SzfvPL, 4569AB 1288/1932

függetleníteni akarja magát a Nagytétényi Nagyboldogasszony egyházközségtől. A telepen élő katolikusok mind létszámban, mind anyagiakban elég erősnek érezték magukat arra, hogy önálló egyházközséget alapítsanak. A telepi katolikusokat ekkortól nem csak a közös vallás és lakóhely, hanem a közös cél is összetartotta.

A nagytétényi plébános, Ferschits János szerepéről egymásnak ellentmondóan nyilatkoznak a források. A püspökségre küldött plébániatörténet szerint a plébános az Egyesület megalmodói között volt,¹²³ míg Párkányi arról ír, hogy a barossiak külön kezdeményezései „a nagytétényi anyaegyháznál nem keltettek különösebb örömet.”¹²⁴ Mivel Párkányi Ferenc művében rendszeresen szembefordul Nagytéténnyel, könnyen lehet, hogy a plébánosnak valóban volt szerepe a Templomépítő Egyesület létrehozásában – erre utalhat az is, hogy a nagytétényi káplán jár fel a telepre.

Az Egyesületben 1927-ben 61-en fizetnek rendes tagdíjat, valamit 17 pártoló tag is volt.¹²⁵ Az 1933. évi elszámolásból¹²⁶ látszik, hogy a tagdíjak csak a költségek töredékét fedezték, de így is a második legnagyobb tételt jelentették a bevételek között: az építkezés költségeit túlnyomó többségében adományokból teremtették elő. A templomépítés védnökeinek a székesfehérvári püspököt, Prohászka Ottokárt (később Shvoy Lajost), Klebelsberg Kunó vallás és közoktatásügyi minisztert és Vass József népjóléti minisztert hívták meg.

Már az első évben voltak személyes konfliktusok a tagságon belül. Gabányi Gyula a pénztárnoki tisztségéről mondott le, mert összeveszett az egyik jegyzővel, a már említett Zavagyák Cirill tanítóval, a Kulturális Bizottságban pedig Zavagyák mondott le két társával együtt, mert véleménye szerint az egyik tag, Halmos Károly rá akarta erőltetni a nézeteit a bizottság többi tagjára.¹²⁷ A kezdeti belső ellentétek ellenére sikereket is elkönnyvelhetett a Templomépítő az első évben, bár mindegyik kapcsolódott valamilyen konfliktushoz.

Az egyik eredmény egy harmónium beszerzése volt (ezen veszett össze Gabányi és Zavagyák), a másik pedig egy harangláb felállítása az iskola mellett 1927 júniusában. A harang felszentelésére – talán a Ferschits plébánossal való rossz kapcsolat miatt – a törökbálinti lelkészt hívták meg, sőt, a nagytétényi plébániára nem is küldtek meghívót a szervezők. Ezen Ferschits teljes mértékben okkal sértődhetett meg.

¹²³ KUTHY István, Plébániatörténeti adattár, SzfvPL, kéziratár, No. 1678 Székesfehérvár Püspöki Levéltár, kéziratár

¹²⁴ PÁKÁNYI Ferenc, Tétény monográfiája Baross Gábor telep és a község történetével, kézirat, 1958 185. o.

¹²⁵ PÁKÁNYI Ferenc, Tétény monográfiája Baross Gábor telep és a község történetével, kézirat, 1958 188. o.

¹²⁶ SzfvPL 4569AB 1025/1934

¹²⁷ PÁKÁNYI Ferenc, Tétény monográfiája Baross Gábor telep és a község történetével, kézirat, 1958 187-8. o.

Ez után nem sokkal a Templomépítő levelet írt az egyházközségnek, amiben panaszt emelt a telepre feljáró káplán ellen modortalansága és nemtörődömsége miatt. A hívek ugyanis szóvá tették, hogy nincs mindig harangozás úrfelmutatáskor, Murcsik Pál káplán pedig a következő szentmisén válaszolt: „Köszönje meg Baross Gábor telep, hogy (egyáltalán) misét kapott és kap.” A Templomépítő Egyesület leveléből kiderül, hogy a káplán lekezelően bánt a barossi hívekkel, amit ez a kiragadott mondat is tükröz. Murcsik a nagytétényi plébániához kötődik, Baross Gábor telepen élők céljaival, problémáival nem azonosul – ők az „outgroup.”

Nem tudjuk, kinek a döntése nyomán, de ekkortól nem járt fel pap a Barossra Nagytétényből, az Egyesület hívott minden héten mást. Párkányi szerint „majdnemhogya azt mondhatnók, hogy ezzel az esettel történt meg a végleges szakadás Baross Gábor telep és Nagytétény között.”¹²⁸

1929-ben ide költözik Csepelről¹²⁹ Lényi Vince, akinek a lelkészsége alatt 1930. január 1-én megalakult a Baross Gábor telepi Jézus Szíve Egyházközség.¹³⁰ Innentől állandóan volt lelkész a telepen, 1930-tól Horváth József, 1932-től Bizzer Pál, majd 1938-tól 1963-ig Magdics Imre.¹³¹ Ám a lelkészváltások nem voltak mindig zökkenőmentesek. Horváth József például azért távozott, mert azzal vádolták a püspöknél, hogy Hasek Gézával megegyezett abban, hogy Hasek lesz az egyházközség világi elnöke.¹³² Áthelyezése után az egyházközségtől még követeli járandóságának kifizetését, majd mikor a barossiak nem fizetnek, elengedi a tartozást.¹³³

Az építendő templomnak telket kellett találni. A politikai község négyszáz, Róka Gyula (aki ekkortájt parcellázta fel a róla elnevezett Róka-telepet) pedig kettőszáz négyzetöl területet ajándékozott az egyházközségnek.¹³⁴ A két telek egymás mellett feküdt az iskola szomszédságában. Az építkezés költségeinek megteremtésére a Templomépítő Egyesület estélyeket és bálokat szervezett, az Egyházközség pedig igyekezett beszedni az egyházadót,¹³⁵ a legnagyobb bevételt mégis az adományok jelentették. Nagytétény község a

¹²⁸ Az eset teljes leírása és az idézetek forrása itt található: PÁKÁNYI Ferenc, Tétény monográfiája Baross Gábor telep és a község történetével, kézirat, 1958 188-9. o.

¹²⁹ Horváth Józsefen kívül Magdics Imre (1938-1963) is Csepelről érkezett.

¹³⁰ PÁKÁNYI Ferenc, Tétény monográfiája Baross Gábor telep és a község történetével, kézirat, 1958 193. o.

¹³¹ *Magyar Katolikus Lexikon*, főszerk. DIÓS István, Budapest, Szent István Társulat, 1993, Baross Gábor telepi Jézus Szíve Plébánia címszó

¹³² PÁKÁNYI Ferenc, Tétény monográfiája Baross Gábor telep és a község történetével, kézirat, 1958 195. o.

¹³³ SzfvPL 4569AB 765/1933; SzfvPL 4569AB 2191/1933

¹³⁴ PÁKÁNYI Ferenc, Tétény monográfiája Baross Gábor telep és a község történetével, kézirat, 1958, 186. o.; SzfvPL 4569AB 2762/1930

¹³⁵ Dr. Haraszi Károly levelet írt a lelkésznek, amiben kifejtette, hogy soknak találja az egyházadót. Válaszában Horváth lelkész kifejtette, hogy ez az ára annak, ha külön akarnak válni Nagytéténytől. (SzfvPL 4569AB 2151/1931)

telekajándékozásokon és más természetbeli juttatásokon kívül pénzzel is támogatta a templomépítést, valamint minisztériumok, a püspökség és özv. Imre Lajosné, helybeli lakos ajándékozott pénzt nagyobb összegben.¹³⁶

A tervek szerint a templom 25 000 pengőből épült volna meg, amire nem volt keret. Ezért 1933 elején úgy döntött az egyházközség, hogy a templomot az előzetes elvárásokkal szemben torony, kórus, folyosó és a két tervezett közül az egyik sekrestye nélkül építik meg.¹³⁷ A már 1932-ben előkészített szerződés¹³⁸ vitéz Irsy-Irsik László terveit fogadta el, ami alapján április 24-én el is kezdődött a templomépítés.

1933-ban a Baross Gábor telepen élő katolikusok számára fontos év volt. Nem csak egy közösségi teret kaptak, ami a csoportnak az „otthona” lehetett, amihez kötődött és aminek az építésében valószínűleg – valamilyen szinten – majdnem mindenki részt vett, hanem két nagy esemény is kötődik ehhez az évhez, amikor úgy érezhette, hogy sokan értékelik az itt végzett munkát. Ebben az évben tették le a templom alapkövét, szeptemberben pedig fel is szentelték a templomot. Olyan impulzusok érhatték a barossi katolikusokat, amik több identitásfaktort pozitívan befolyásolhatnak: a közös események erősítik az emberi kapcsolatokat, a templom a vallásos élet alapvető helyszíne, ha úgy tetszik a vallásgyakorlás tartozó infrastruktúra része, és a lakóterület szeretetét, valamint a táj vonzását is erősíti.

Az alapkötételre május 7-én került sor.¹³⁹ A Nagytétényi Újság tudósítása¹⁴⁰ és a korabeli fényképek alapján az eseményen a helyi község fontos személyei is részt vettek, úgy mint Kiss János községi bíró, Marastóni László főjegyző, vagy Szalóky-Navratil Dezső országgyűlési képviselő. A szertartás után a Peterkovics-féle vendéglőben (IV. utca) fogadást tartottak, ahol a cikk alapján sokan igyekeztek a Nagytétény és Baross Gábor telep közötti ellentéteket elsimítani. Sokan méltatták, hogy a barossi község a templom építését „kevés pénzzel bár, de sok reménységgel” végzi, és sok sikert kívántak a folytatáshoz. Kiss János beszédéről így tudósít a lap:

A község őszinte örömét tolmácsolta. Meggyőző erejű szavakkal szoros együttműködésről beszélt. Sokan azt mondják, hogy a község úgy kezeli Baross-telepet mintha mostoha gyermek volna. Ez nem felel meg a valóságnak. Igaz lelkiismerete mondja, hogy Baross-telep a község édes gyermeke. A főjegyző minden

¹³⁶ KUTHY István, Plébániatörténeti adattár, SzfvPL, kézirat, No. 1678 Székesfehérvár Püspöki Levéltár, kézirat

¹³⁷ PÁRÁNYI, 1958: 198. o.

¹³⁸ SzfvPL 4569AB 1288/1932

¹³⁹ Több helyen (pl PÁKÁNYI Ferenc, Tétény monográfiája Baross Gábor telep és a község történetével, kézirat, 1958, : 199. o.) május 4-e vagy 5-e szerepel, de a Nagytétényi Újság tudósításában és Bizzer Pál püspökhöz írt levelében (SzfvPL 4569AB 1039/1933) is május 7-e szerepel. Az is az utóbbi dátum mellett szól, hogy ez esett vasárnapra, és nem tartom túl valószínűnek, hogy munkanap tartsanak egy ilyen jelentőségű egyházi eseményt.

¹⁴⁰ Nagytétényi újság, I. évf. 3. szám 1933. június 2.-3. o.

tevékenysége őt erről győzte meg. Becsületes, magyar szívvel azt mondja a barossiaknak, hogy kölcsönös megértéssel kell dolgozniuk. – A községi bíró gyűjtő beszédét viharos helyesléssel fogadták a megjelentek. Ez a beszéd igen alkalmas volt arra, hogy a felmerült kétségeket eloszlassa.

A községi bíró azt a vélekedést igyekszik itt háttérbe szorítani amely szerint a község nem azonosul a Baross Gábor telep érdekeivel. Ebből az következik, hogy van ilyen vélekedés, méghozzá olyan erős, hogy a bíró érdemesnek találja az alkalmat arra, hogy erről beszéljen. Ha hihetünk a folyóiratnak, akkor az együttműködésről szóló beszéd sikert aratott, ami azt jelenti, hogy a jelenlévők megértették, hogy miről beszél Kiss János, és egyetértettek a céljával: fontos az együttműködés.

Az építkezés igen hamar befejeződött. Augusztus derekán már a püspöknek ír levelet Bizzer Pál, amiben meghívja szeptember 3-ára, hogy szentelje fel a templomot.¹⁴¹ A templomszentelés egész napos programot jelentett: Shvoy Lajos székesfehérvári püspök a lelkeszlakáson reggelizett a délelőtti szertartás után, ahol a helyi vezetőkkel: tanárokkal, képviselőtestületi tagokkal, községi vezetőkkel találkozott, majd a Páll-féle vendéglőben volt „szeretetlakoma”, ami belépőjegy ellenében mindenki számára nyitott volt. Ezután a főpap még meglátogatott néhány családot, és hazaindulás előtt még Wenczel Árpád ügyvéd is vendégül látta.¹⁴²

A templomszentelés a községnek is fontos volt: a püspököt reggel Nagytétény előljárósága fogadta, de a továbbiakban jóval kisebb szerep jutott a nagytétényi városatyáknak. A Nagytétényi újság is csak az Egyházi hírek rovatban közöl az eseményről három bekezdést, azt is hibás dátummal.¹⁴³ Úgy tűnik, hogy amíg az alapkötételnél főleg a barossi egyházközség volt az érdeklődés homlokterében, addig ez alkalommal a püspök a főszereplő. Azt gondolom, hogy ez a püspök tekintélyénél fogva érthető is, és azt is tekintetbe kell vennünk, hogy míg az alapkötétel esetében fennmaradt leírás a beszédekről, ez esetben nem ismerjük a beszédek tartalmát, pedig sok ember felszólalhatott.

A templom – bár még nem volt teljesen felszerelve¹⁴⁴ – állt. Pusztai János egyházközségi titkár az éves jelentésében a következőket írta:

¹⁴¹ SzfvPL 4569AB 1938/1933

¹⁴² A nap programja több helyen is megtalálható: PÁKÁNYI Ferenc, *Tétény monográfiája Baross Gábor telep és a község történetével*, kézirat, 1958 200-201. o.; PELIKÁN Imre, *A Baross Gábor telepi Jézus Szíve templom és egyházközség története 1925-2011*, Bp., Editio Bernardus, 2012 17-18. o.; SzfvPL 4569AB 1938/1933

¹⁴³ Nagytétényi újság, 1933. okt. 1. I. évf. 7. szám. 1. o. Az újság szeptember 4-ére teszi a templomszentelést, és ugyanez a hiba található meg a nagytétényi História Domus-ban is. (Idézi: PÁKÁNYI Ferenc, *Tétény monográfiája Baross Gábor telep és a község történetével*, kézirat, 1958, 185. o.)

¹⁴⁴ Nem volt körülötte kerítés, a templomkert parkosítása is későbbre maradt, valamint padok sem voltak, és a vakolás is későbbre maradt.

„A mi kis telepünk, mely sosem volt a sors kegyeltje, amely mindig a mellőzést és a lekicsinylést érezte, nem ijedt meg, nem hátrált meg a gazdasági élet anarchiájától, hanem lelkesedéssel és nagy elszántsággal felépítette a hithűség várát, az ő kis Templomát.”¹⁴⁵

Ez a Baross Gábor telepi létnek az egyik megfogalmazása egy toposzban: a kicsi, elnyomott csoport, ami a nehéz körülmények ellenére összefogással eléri célját. Benne van a siker, de nagy hangsúlyt kap a sikerig vezető rögös út.

A templom szépítése folyamatos volt, és 1948-ban az időszerűvé vált bővítését is elkezdték, ezzel egy évben pedig plébániai rangot kapott az egyházközség.¹⁴⁶ A plébániai rangra emeléssel teljesen függetlenné vált a nagytétényi egyházközségtől, csak a közös espereskerület kötötte őket össze.

A felépült templom nem csak a katolikusok telephez való kötődését erősítette. Baross Gábor telep egyik legnagyobb épületéről van szó, ami a telep arculatát is meghatározza: az első olyan épület, ami a telep jelképévé válhat. Ha úgy tetszik, az első „emlékmű” a sok lakóház között.

Miért alakulhatott ki a Nagytétényhez tartozó Baross Gábor telepen az anyaközségtől eltérő, sőt, néha azzal szembehelyezkedő helyi identitás? Véleményem szerint ez két fő tényezőnek köszönhető.

Az egyik szempont, hogy a telep több kilométer távolságban van az anyaközségtől, ami nem esik útba sem az 1923-ban városi rangot kapó Budafok, sem az egy óra alatt elérhető főváros is irányába sem. A viszonylag távoli, kényelmetlenül megközelíthető nagytétényi intézmények helyett a telep lassan kiépíti a sajátjait: iskolát, postát, templomot hoznak létre. A földrajzi elkülönülés az oka az infrastrukturális fejlesztésekből, például a villanyhálózat bővítéséből való kimaradásnak is, ami konfliktust is szült. A Baross Gábor telep igyekszik központi helyé válni, fejlődésével egyre kevésbé függ Nagytéténytől.

A távolság mellett a barossi identitás kialakulásához nélkülözhetetlenek voltak azok az ott élő emberek is, akik megszervezték a telepen a társadalmi életet. A szerveződést és az önálló öntudat erősítését segítette, hogy amíg Nagytétényben hagyományosan sváb agrárnépesség élt, a telepre zömmel a budapesti polgárság, valamint magyar anyanyelvű ipari munkásság települt. A civil szervezetek célja a telepen élők életkörülményeinek, életvitelének a javítása volt, valamint a már ismertetett tevékenységükön kívül a kulturális életnek a

¹⁴⁵ SzfvPL 4569AB 1025/1934 (Idézi: PELIKÁN Imre, *A Baross Gábor telepi Jézus Szíve templom és egyházközség története 1925-2011*, Bp., Editio Bernardus, 2012 18-19. o.)

¹⁴⁶ PELIKÁN Imre, *A Baross Gábor telepi Jézus Szíve templom és egyházközség története 1925-2011*, Bp., Editio Bernardus, 2012 21. o.

szervezését is magukra vállalták: rendszeresen szerveztek táncesteket, bálakat, valamint a Baross Gábor telepen élők vagy meghívott művészek szereplésével műkedvelő előadásokat, előadói esteket. A Polgári Kör vagy a Templomépítő Egyesület funkciója nem csak a helyi érdekek védelme és képviselése volt, hanem fórumot, találkozási és szórakozási lehetőséget is biztosítottak – ezáltal is erősítették a helyi identitást.

Bibliográfia

Könyvek, monográfiák

Benedict ANDERSON, *Imagined communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Verso : London, New York, 2006

BOROVSKY Sámuel, *Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye monográfiája*, I. kötet, Dövény Művészeti Kft., Budapest, 1990

Budapest Lexikon, Főszerk.: Barna László, Akadémiai kiadó, Budapest, 1973

BUGOVICS Zoltán, *Társadalom, identitás és területfejlesztés. A területi identitás és a regionalitás kapcsolata*, L'Harmattan, Budapest, 2007

CASTELLS, Manuel, *Az identitás hatalma*, Bp., Gondolat, 2006 (Az információs társadalom klasszikusai, 2. kötet)

CSEPELI György, *Szociálpszichológia*, Bp., Osiris, 2006

CSEFALVAY Zoltán, *Térképek a fejünkben*, Budapest, Akadémiai, 1990

Dokumentumok Budafok-Tétény történetéhez, 1731-1950, szerk. CZAGA Viktória, GARBÓCZI László, SZABÓ Csaba, Budapest, Budapest Főváros Levéltára, 2002

Susan T. FISKE, *Társas alapmotívumok*, Osiris, Budapest, 2006

GALGÓCZY Károly, *Pest, Pilis és Solt törvényesen egyesült megye monographiája*, II. köt., Bp., Weizmann, 1877

GYÁNI Gábor, *Történeti ecsetvonások a vásárhelyi identitáshoz* = *Tiszatáj*, 66. évf. 10. sz. 2006. október 50-58.

GYÁNI Gábor, KÖVÉR György, *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*. Bp., Osiris, 2003

FEINEK Györgyné, *Helytörténeti olvasókönyv kicsiknek és nagyoknak*, Budapest, Budafok-Tétény Budapest XXII. Kerületi Önkormányzat, 1998

JOÓ Ernő, TÓTH Gábor, *Tétény - Promontor* : Budapest XXII. kerületének története, Bp., Budapest Főváros XXII. kerületi Tanács V. B.

LOVÁSZ István –VÁRNAGY Zoltán: *A helyiérdekű közlekedés kiépülése. =A főváros tömegközlekedése másfél évszázada. I. kötet: A reformkortól 1919-ig*, Bp., BKV 205-219. o.

Magyar Katolikus Lexikon, főszerk. DIÓS István, Budapest, Szent István Társulat, 1993

CSIRE Attila, Dr. GALGÓCZY Lajos, MÉSZÁROS Károly, *Négymillió sertés szállása. A nagytétényi hizlalda 75 éve*, h. n., Mezőgazdasági könyvkiadó, 1989

PATAKI Ferenc, *Identitás, személyiség, társadalom. Az identitáselmélet vitatott kérdései*, Bp., Akadémiai, 1986

PELIKÁN Imre, *A Baross Gábor telepi Jézus Szíve templom és egyházközség története 1925-2011*, Bp., Editio Bernardus, 2012

REXA Dezső, *Dunamenti nyaralóhelyek*, Budapest, Magyar Városok Monográfiája Kiadóhivatala, 1934

THIRRING Gusztáv, *Budapest környéke. Gyakorlati kalauz kirándulók, turisták, és a természet kedvelői számára*, Bp., Magyar Turista Egyesület Budapesti Osztálya, 1900

Folyóiratok

Budafok és vidéke, Fel.szerk. DONSZKY Árpád, 1926-1935

Budafok-tétényi lapok. községi politikai hetilap, Főszerk. LUKÁCS Imre 1909-1910

Budavidéki hirlap. politikai hetilap, Budafok, MARASTONI László, 1939-1944

Független közigazdaság: közigazdasági, pénzügyi, ipari és mezőgazdasági szaklap, Fel.szerk. FALUSY Nándor. 1936-1939

Nagytétényi újság. társadalmi és szépirodalmi folyóirat, Fel.szerk. TESSELY Károly, 1933-1939

Levéltári források

XV.37.D HRSZ: 229458 (Budapest Főváros Levéltára)

V.707.B 1-3. kisdoboz (Budapest Főváros Levéltára ,Nagytétény nagyközség vegyes iratai)

JK évszám/sorszám (Budapest Főváros Levéltára, Nagytétény nagyközség Képviselőtestületi Jegyzőkönyvei, V.707.A)

SzfvPL 4569 (Nagytétényi Nagyboldogasszony Egyházközség iratai, Székesfehérvári Püspöki Levéltár)

SzfvPL, (4569AB Baross Gábor telepi Jézus Szíve Egyházközség Iratai, Székesfehérvár Püspöki Levéltár)

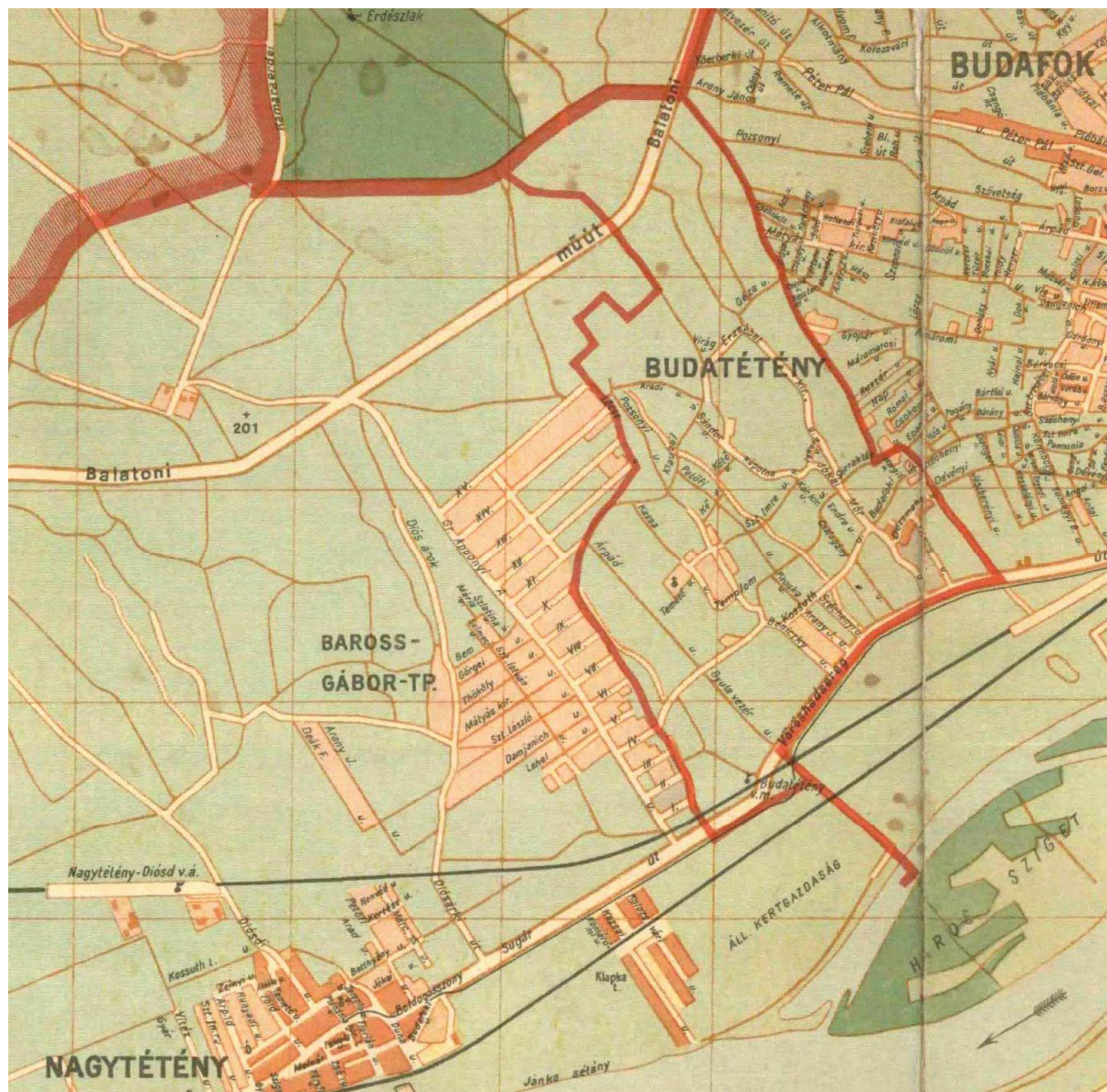
Pince és ürgekutatások Budapest XXII. kerületében. „Előterv.” Készítette a FKfV és a tanácsai szervek. közreműködésével a Földmérő és Talajvizsgáló Vállalat. Bp., kézirat, 1985

MÓRICZ János: *A lokális identitás megkonstruálása a Palotanegyedben*, Szakdolgozat, ELTE-BTK, történelem szak, 2011

PÁKÁNYI Ferenc, *Tétény monográfiája Baross Gábor telep és a község történetével*, kézirat, 1958,

KUTHY István, Plébániatörténeti adattár, SzfvPL, kézirat, No. 1678 Székesfehérvár Püspöki Levéltár, kézirat

Melléklet

1. Baross Gábor telep és környéke 1947-ben Forrás: <http://bpxv.blog.hu> Rákospalota 32., Pestújhely 27. kerület - egy régi Nagy-Budapest-terv. 2012.10.11